

Rusya'da Değişen Konut Politikaları ve Konut Tasarımına Etkisi

Zeycan ÖNDER*, Ahsen ÖZSOY**

Öz

Amaç: Endüstri devrimi ile birlikte şehirlerde hızla artan ve büyüyen işçi nüfusu için ortaya çıkan barınma ihtiyacı, konut sorununu toplumun gündemine taşımıştır. Konut sorununun çözümüne dönük olarak ve konutun gelişim sürecinde ülkelerin ekonomisi, yönetim biçimi ve sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak, farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Rusya'da konut iklimsel ve kültürel özelliklerden kaynaklanan bazı biçimsel farklılıklara rağmen uzun bir zaman kırsal karakterini değiştirmeden korumuştur. Çalışmada, konut gelişiminde endüstrileşme ve ülke politikalarının etkisinin Rusya örneğinde incelenmesi amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Konut, Sovyet Devlet politikasının her zaman en önemli parçası olmuş, insan bilincinin dönüştürülmesi ve davranışlarının değiştirilmesinde en önemli rol oynaması beklenmiştir.

Yöntem: Çalışmada, doküman analizi kapsamında literatür araştırmasından elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışma örneklemini Rusya'daki konut politikaları, 1917 öncesi Rus Devleti'nin tarihi gelişimi ve bu gelişim içindeki konut örneklerini de kapsayacak biçimde 1917-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik ve politik değişimler ve bu değişimlerin mimarlık alanında oluşturduğu dönemler ve değişimlerin etkisi ile konut tasarımı ve yapımında meydana gelen gelişmeler dönemsel olarak ele alınmıştır.

Bulgular: Ülkenin ekonomik olanakları, yaşam alanlarını belirleyen standartlara, konutta yer alacak fonksiyonların belirlenmesine ve bu fonksiyonların konuttaki mekansal organizasyonuna yansımıştır. Konutlara tek aile yerleştirilebildiği gibi, konut'un yetersiz olduğu durumlarda aynı konutu birden fazla ailenin paylaştığı "komünal" yaşam veya ortak kullanım alanları olan komünal daireler oluşturulmuştur. 1960'lı yıllarda endüstrileşmiş ekonomik konut yapım metotlarının uygulanmaya başlanması ile, ekonomik "her aileye bir konut" prensibi tamamen benimsenmiş ve sonraki çalışmalar bu prensip doğrultusunda gelişmiştir.

Sonuç: Araştırma sonuçları, 1917'de başlayıp 1991 yılında sona eren Sovyet rejimi sürecindeki gelişme ve değişimlerin, konut tasarımı ve yapımını etkilediğini göstermektedir. Yaşam kalitesi sınırlarının

---

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 19.02.2024 **Kabul/Accepted:** 26.03.2024

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Programı, İstanbul, Türkiye, E-posta: onderze17@itu.edu.tr [ORCID https://orcid.org/0000-0002-6177-6668](https://orcid.org/0000-0002-6177-6668)

** Prof. Dr., Işık Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: ahsenozsoy@gmail.com [ORCID https://orcid.org/0000-0003-0326-1882](https://orcid.org/0000-0003-0326-1882)

belirlenmesinde, konutun yeri göz önünde bulundurulduğunda, ülke tarafından ortaya konan politikaların rolünün önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sovyet mimarlığı, Sovyetler Birliği'nde konut, Rus konutu, Sovyet gündelik yaşamı, İşçi konutu.

The Change of the Housing Policies in Russia and their Effects on Housing Design

Abstract

Purpose: During the Industrial Revolution, the need for housing, and the rapidly increasing and growing working population in the industrial towns, brought the housing problem into the agenda of society. Different approaches related to the solution of the housing problem and during the housing development process have emerged, depending on the economy, governing regime, and socio-cultural structure of the countries. Despite formal differences originating from climatic and cultural characteristics, the house in Russia has preserved its rural character unchanged for a long time. The purpose of the study is to examine the impact of industrialization and mainly the country's policies on housing development in the Russian example.

Conceptual Framework: Housing has always been the most important part of Soviet State policy and was expected to play the most important role in transforming human consciousness and changing human behavior.

Method: In the study, data obtained from literature research were used within the scope of document analysis. Housing policies in Russia, the economic and political changes experienced in the Soviet Union between 1917 – 1991, the stages of Russian Architecture, and the developments in housing design and construction generated by these changes, including brief knowledge about the historical development of the Russian State before 1917, presented with some housing examples during this development are examined.

Findings: The economic state of the country is reflected in the standards applicable for living spaces, in the functional arrangements of the house, and the spatial organization of the functions in the house. When possible single families have been accommodated in a house, however in cases where housing insufficiency existed, shared apartments have provided "communal" living for multiple families, or housing blocks of communal apartments have been shared common spaces like kitchens and toilets have been provided. When industrialized affordable housing construction methods and a Housing Act in the 1960s were introduced, the new affordable "one house for every family" principle was fully adopted and subsequent studies developed in line with this principle.

Conclusion: The research results indicate, that the developments and changes during the Soviet regime which started in 1917 and ended in 1991 affected the housing design and construction. Importance of the state policies comes much more into the foreground when the role of housing in determining the life quality of the users.

Keywords: Soviet Architecture, Soviet housing, Russian housing, Soviet everyday life, Working class housing.

1. Giriş

İklimsel ve kültürel özelliklerden kaynaklanan bazı form ve malzeme farklılıklarına karşın Rusya'da konut uzun bir zaman kırsal karakterini değiştirmeden korumuştur. Endüstri Devrimi sürecindeki gelişmeler ve buna bağlı kırsal kesimden şehirlere yapılan toplu göçler sonucu hızlı kentleşme, insanın nerede ve nasıl yaşayabileceği ile ilgili yeri ve koşulları, bütünü ile değiştirmiştir. Bu süreçte konut tasarımı ve yapımı ile ilgili olarak, toplumun sosyal yapısı, devlet politikaları gibi etkenlerden kaynaklanan, farklı ülkelerde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Sovyet Devleti, kuruluşundan itibaren kendisinden önceki sosyal reformcuların meşru mirasçısı olarak sosyal hedeflerini gerçeğe dönüştürmek için herkese uygun konut sağlama görevini üstlenmiştir. Sovyetler Birliği'nde 1918 yılında önce "Toprağın Devletleştirilmesi Kanunu" ve devamında "Özel Mülkiyetin Kaldırılması Kanunu", konut sorunu çözümüne yönelik ilk önemli adımlar olarak söylenebilir.

Toplum ve mimarlık işbirliği üzerine çalışmalarıyla tanınan ve uyumlu birlikteliğin tarihi miras ile çağdaşlığın dengeli dinamiklerinde bulunduğunu vurgulayan Sokolina (2002)'ya göre Sovyet Rusya'sında mimarlığın ikonografik, çizgisel kült imajının politik içeriği her zaman egemen aksiyom olmuştur. Sosyalizmde yeni yaşama alanı modelleri geliştirilmiştir. Mimarlar sözkonusu yeni yaşam alan modellerine ilk aşamada Sovyet halkına aitmiş gibi anlaşılan ortak alanlar olarak tanımlamaya çalışmış, ancak "hiç kimseye" ait olmayan, yetkililerin kontrol alanı, devlet mülkiyeti olmuştur. 1930'lu yıllardan sonra Sovyetler Birliği'nde mimarlık, muhafazakâr eğilimlerin egemen olduğu bir kültürel alan haline gelmiştir. Sosyalist gerçekçilik, yaratıcı kaynakların gelişmesi için tek yol olarak belirlenmiştir. Bu yolda tüm bağımsız mimarlık çalışmaları sonlandırılmış ve 1932'de Sovyet Mimarlar Birliği kurulmuştur. Sovyet Mimarlar Birliği Kongrelerini, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kongreleri izlemiş ve bu kongreler yetkililerce sıkı biçimde denetlenmiştir. Sovyet Yönetimi ve daha sonraki dönemlerde büyük ölçekli endüstriyel üretim, Sosyalist dönemin erken yıllarından itibaren Rus Mimarisinin de eğilimlerini belirlemiştir. Genel yöneylemler Lenin'in anıtsal propaganda planı ile başlayarak, Stalin'in bütünsel endüstrileşme planı ve 1937 büyük şehir planlaması, Khrushchev'in konut inşaatındaki standartlarına ilişkin reformları ve Brejnev'in şehir bölgeleme çalışmaları ile 1971-1980 endüstriyel toplu konut programları ile devlet tarafından belirlenmiştir (Sokolina, 2002).

Konut açığının kapatılması ile ilgili gelişmeler ve elde edilen sonuçlar tartışmalı olmakla birlikte, Sovyet Devleti, başlangıcından itibaren en önemli devlet politikası haline getirmiş olduğu konut sorununu çözmek için çaba sarfetmiştir. Bu duruma ilişkin 7 Ekim 1977 yılında kabul edilen Anayasa'nın 44. Maddesinde;

"SSCB vatandaşlarının konut hakkı vardır. Bu hak, devlet ve Kamu Konut Fonunun geliştirilmesi ve korunması, Kooperatif ve Bireysel konut inşaatlarının teşvik edilmesi, konforlu konut inşaatı programlarının uygulanması ve aynı zamanda konut kiralari ve kamusal hizmetler

için düşük bedeller alınmak suretiyle konut alanlarının kamu kontrolü altında adil dağıtımı ile sağlanmaktadır" (Rubanenko & Kartashova, 1982, s.3), biçiminde açık olarak ifade edilmiştir. 1980'li yıllarda görülen postmodern eğilimler Rus mimarlara, özellikle Japonya'da katıldıkları yarışmalarda arka arkaya birincilikler kazandırmıştır. Sovyetler Birliği'nde bu çalışmalar kâğıt üzerinde kalmış ve "paper architecture" (kâğıt mimarlığı) olarak tarihte yerini almıştır (Goldhorn, 2002, s.94). 1980'li yılların ortalarında başlatılan, "Perestroyka" adıyla tarihe geçen, ekonomik ve siyasi sistemin yeniden yapılandırılması ve reform hareketi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sonuçlanmıştır. Hareket yaşamın her alanında olduğu gibi mimarlık alanında da yansıma bulmuştur. Bu süreçte Doğu Avrupa ülkelerinden Rusya'ya dönen asker ve aileleri için ortaya çıkan konut ihtiyacı ve yaşama alanlarına yönelik olarak, finansman kaynaklarının kıtlığı ve zaman darlığı sebebi ile ucuz inşaat sistemleri kullanılması sonucu şehirlerin dış çeperlerinde uçsuz bucaksız çok katlı "beton kutu"lardan oluşan bloklarla konut alanları oluşturulmuştur. 1990'lı yılların sonlarında bu yerleşimler Sovyet şehirlerindeki konut alanlarının da önemli bölümünü oluşturmuştur.

Konutun gelişimi dünya siyaseti, savaşlar, ülkelerin siyasi yapıları, üretim teknolojileri benzeri birçok konudan etkilenmektedir. Bu nedenle konutun her yönüyle araştırılması önemli bir ihtiyaç alanıdır. Çalışmada konut gelişiminde endüstrileşme ve ülke politikalarının etkisinin Rusya örneğinde incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma deseninde olup literatür incelemesinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu kapsamda konuyla ilgili kitap, makale, araştırma yazıları, resmi, devlet ve özel kurum bilgileri ve internet veri tabanından konuyla ilgili anahtar kelimeler yardımıyla taramadan elde edilen bilgiler dikkate alınmıştır. Çalışmada konut konusu, ağırlıklı olarak 1917 sonrası Sovyetler Birliği dönemini kapsamakla birlikte, Rus toplumunun, tüm olumlu ve olumsuz boyutları ile bugün sahip olduğu yaşama çevrelerinin oluşturulmasında kat ettiği uzun yolun daha iyi anlaşılıp değerlendirilebilmesini sağlamak amacı ile 1917 öncesi Rus Devleti'nin tarihi gelişimi ve bu gelişim içindeki belli başlı konut örnekleri de çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Ülke Özellikleri

Rusya Federasyonu, 1991 yılında 22.402.200 km² alanda 100'den fazla etnik gruba mensup nüfusuyla dünyanın en karmaşık etnik yapısına sahip Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda oluşan 15 bağımsız devletten en büyüğü olup toplam alanı 17.075.200 km²'dir (Curtis, 1996, s.xliii). 2020 yılı nüfusu 147.182.123 olan Rusya Federasyonunda kentlerde yaşayan kadın oranı kırsal kesime göre önemli ölçüde yüksektir (Tablo 1) (Rusya Devlet İstatistik Servisi, 2022).

Kent nüfusu		Kırsal Nüfus		Toplam Nüfus	
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
50.506.330	59.568.992	17.925.250	19.181.551	68.431.580	78.750.543

Tablo 1. 31 Aralık, 2020 tarihli Rusya Federasyonu kent ve kırsal nüfus dağılımı (Rusya Devlet İstatistik Servisi, 2022)

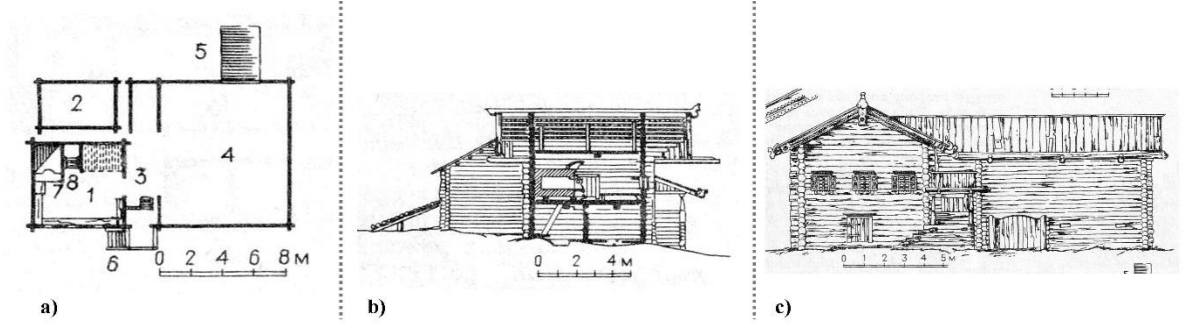
1989 nüfus sayımına göre belli başlı etnik grup dağılımı, Ruslar %81,5, Tatarlar %3,8, Ukraynalılar %3,0, Çuvaşlar %1,2, Başkırlar %0,9, Belaruslar %0,8, Moldovalılar %0,7 ve diğerleri %8,1 şeklindedir. Yaklaşık 100'den farklı dilin konuşulduğu ülkede resmi dil Rusça'dır. Nüfusun %98' i okuryazar olup, 15 yaşına kadar zorunlu olan eğitim ücretsiz ve her vatandaşın anayasal hakkıdır (Curtis, 1996). Ülke bütününde iklim çok büyük farklılık göstermektedir. Karadeniz sahillerindeki kısa süreli soğuk kış hava şartları, Sibiry'a da uzun süreli ve dondurucudur. Rusya'nın büyük bölümü yılın altı ayı boyunca karla kaplıdır. Farklı iklimsel bölgelerin oluşmasına sebep olan bu durum, tasarım aşamasından başlamak üzere inşaat sektörü açısından da büyük önem taşımaktadır.

Tarihsel Gelişim ve Rusya'da konut (1917 yılına kadar olan dönem)

Günümüz Rusya Federasyonu'nun geçmişi kronolojik olarak Kiev Rus Devleti, Moskovi Devleti ve Rusya İmparatorluğu'na dayanmaktadır. Polonya, Litvanya ve Moğol İmparatorluğu' da Rusya'nın gelişmesinde çok önemli rol oynamışlardır (Curtis, 1996). Kiev Rus Devleti 882 yılında kurulmuştur (Zhuravlev, 1998, s.12). 1240 yılında Kiev'in Moğol İmparatorluğu tarafından alınması ile başlayan parçalanma süreci, Rusya tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır (Kisilitsin ve Kuttyrev, 1998). 15. yüzyıl sonlarında, Moğol hâkimiyetinin sona ermesi ile oluşmaya başlayan merkezi Rus Devleti, Moğol hâkimiyeti esnasında gelişmeye başlayan Moskovy'nin sonucudur. İki yüzyıl boyunca genişlemeyi sürdüren Moskovy Devleti, 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında statik, tecrit edilmiş ve geleneksel bir devlet olmaktan kurtulup, daha dinamik ve kısmen batılılaşmış ve laik bir Rus İmparatorluğu'na dönüşmüş ve 22 Kasım 1721 'de Petro'ya Senato tarafından "Bütün Rusya İmparatoru", "Büyük" unvanları verilmiştir (Kurat, 1993).

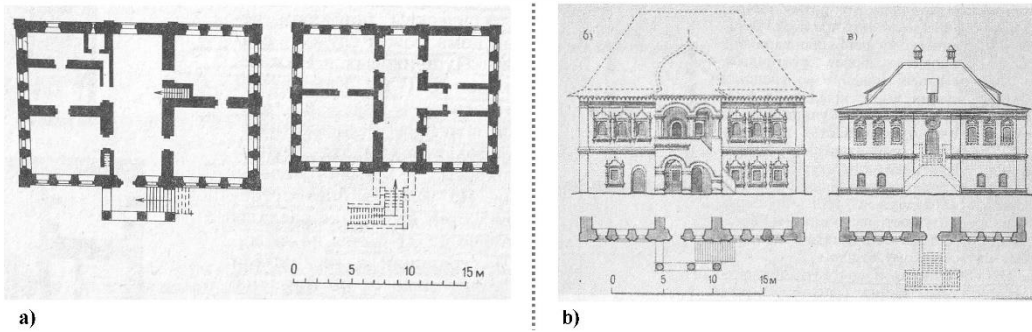
Büyük Petro zamanında sosyo-politik, ekonomik yaşamı etkileyen önemli reformlar yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri sanayinin gelişmesine de katkısı olan ve ziraatın gelişmesini sağlayan tarım reformu ile sanayileşmenin himaye edilerek batı rekabetinden korunmasını sağlayacak olan "Merkantilizm" in politika olarak benimsenmesidir. Bu reformlar sonucunda 17. yüzyılın birinci çeyreğinde fabrika sayısı 200'ü bulmuş (Kurat,1993), aynı şekilde hızlı biçimde planlı bir şehircilik başlamıştır. Şehirlerin kurulacağı yerler seçilip, bölgeleme ve form özel çizimlerle ifade edilmiştir. Büyük Petro dönemi Rusya tarihini Petro'ya kadar "Ortaçağ" ve Petro'dan sonra "Yeniçağ" olarak belirgin bir şekilde ikiye bölmüştür (Slavina,1994a). Bu dönemde tamamen ahşap ağırlıklı olarak gelişen ve "İzba" adı verilen Rus köy konutunun (Şekil

1) yerini, ilk zamanlarda sadece alt katları taştan daha sonra da bütünü ile taş malzeme ile yapılan çok odalı konutlar (Şekil 2) almıştır (Tits, 1994, s.236).

Şekil 1. Geleneksel Rus Evi, İzba: a) 1-İzba, 2-Hücre (Klet'), 3-Giriş (Sena), 4-İç avlu (Dvor), 5-Rampa, 6-Giriş platformu (Kryltso), 7-Ocağ (Pech'), 8-Merdiven (Goblets), b)Konut şematik kesiti, c) Konutun dışarıdan görünüşü (Ushakov,1994, s.112)

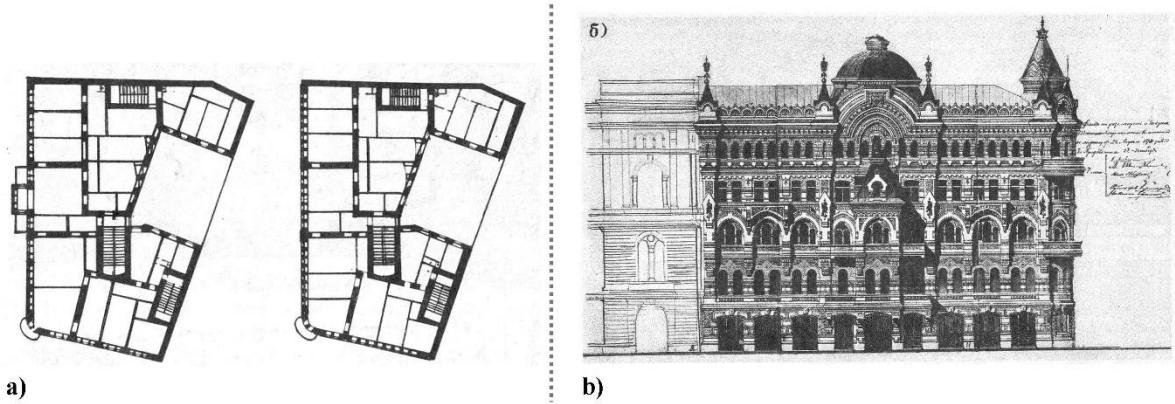
Rusya'daki endüstrileşme ve buna bağlı olarak gelişen kentleşme, 1861 yılında Serfliğin sona erdirilmesine kadar, Avrupa'daki endüstrileşme ve kentleşme ile kıyaslanamayacak kadar yavaş bir gelişme ortaya koymuştur. Ancak, Serfliğin 1861'de kaldırılması ile başlayan ve 70'li yıllarda yapılan büyük reformlar (köylü, toprak, şehir, yargı, askeriye ve eğitim reformları) sonucunda şehirlerde ve şehir çeperlerinde kurulan fabrikalara kırsal kesimden işçi göçü başlayabilmıştır.

Şekil 2. Çok odalı taştan yapılan Rus konut örnekleri, a) Kat planları, b) Giriş cephe örnekleri (Tits, 1994, s.237).

1860-70'li yıllarda yapılan ve liberal-burjuva karakteri taşıyan reformlar, ülkedeki kapitalist modernleşme koşullarını da yaratmıştır. Bu reformlar ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesinde itici güç olmuş, pazarın gelişmesi ve kültürel dönüşüme geniş olanaklar yaratmıştır (Bykovskaya

ve Kiselyov, 2016). Kent yaşamının önemli parçası olan memur, elit, esnaf, zanaatçı ve işçilerin kiralık konutu olan "Gelir Konutu" (Dohodny Dom), kentleşmenin tipik ürünüdür (Şekil 3). Şehir merkezlerindeki arazi fiyatlarının artışı ve mal sahiplerinin kullanım alanlarını maksimum düzeyde arttırma istekleri, inşaat alanı kat sayılarını %70'lere çıkarmıştır. Binalar bitişik nizam düzeninde, pencereler sokak veya arka bahçeye açılır şekilde planlanmış olup pahalı ve konforlu daireler sokak cephesinde yer almıştır. Düşeydeki düzenlemede ise zemin katlar ticari alanlara tahsis edilirken birinci ve ikinci katlarda prestijli daireler, bodrum (resmi olarak yasak olmasına rağmen) ve çatı katında düşük gelir grubunun yaşayabileceği alanlar yer almıştır (Slavina, 1994a).

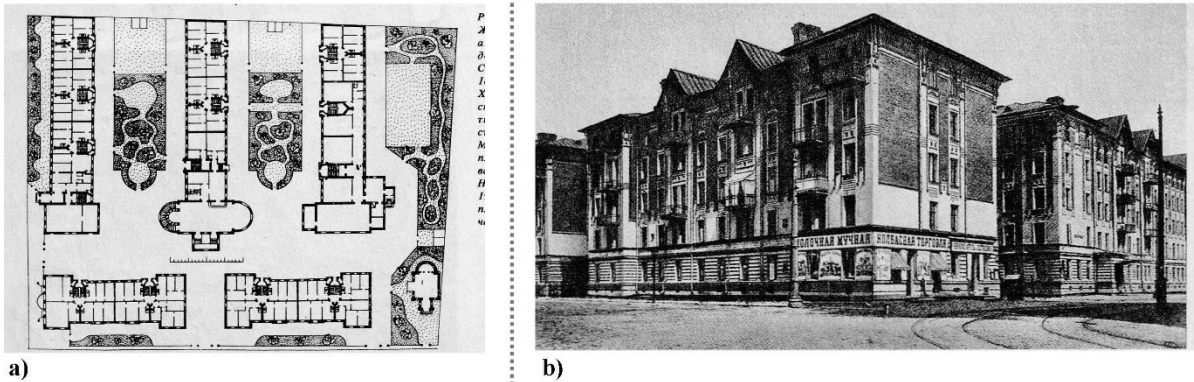

Şekil 3. Gelir Konutu (Dohodny Dom) örneği a) Kat planları ve b) Gelir konutu görünüşü (Slavina, 1994b, s.497).

1880'li yılların başlarında endüstri devrimi tamamlanmış ve endüstrileşme dönemi başlamıştır. Rusya, endüstrileşmede gelişmekte olan ülke olarak, gelişmiş ülkelerin tecrübesi, teknolojisi, işgücü ve sermayesinden faydalanma olanaklarına erişmiştir. Sanayileşme alanındaki gelişmeler Rus toplumunun sosyal yapısına da yansımış, 1863-1897 yılları arasında şehir nüfusu 2,5 kat artmıştır. 1897'de yapılan ilk sayıma göre nüfusun %71,1'i köylü, %10,7'si kentli, geri kalan yüzdelik sayı içinde ise serbest dolaşan insanlar (kazak) tüccar, saraylı ve diğerleri yer almıştır. Üretim biçimine göre nüfusun %77,2'si tarımsal üretim, %17,3'ü endüstriyel üretim ve ticaret, geri kalan %5,5'i de üretim dışı işlerdeki nüfustur. Üretim biçimine göre olan nüfus dağılımı 1917'li yıllara kadar değişmeden kalmıştır. Sanayileşme, nüfusun %14,8'i işçi sınıfı, % 66,7'si köylü ve zanaatçılar, % 16,3'ü burjuva ve toprak sahipleri ve %2,2'si entelektüeller olarak sınıfsal gruplanmasına yol açmıştır (Bykovskaya ve Kiselyov, 2016 s.198-225). Şehirlerdeki hızlı nüfus artışı konut sorununa yol açarken yokluk ve sağlıksız yaşam koşullarını da beraberinde getirmiştir. Devrim öncesi (1917) Rusya'nın şehir nüfusunun %10-20 arası binaların bodrum katlarında yaşam sürmüştür (Berezina, 2013).

Bu koşullar altında kentleşmenin diğer önemli bir bileşeni işçi konutları olmuştur. Şehrin dışında yer alan fabrika alanları en temel konfor şartlarından bile yoksundur. Şehirde kişi başına düşen yaşama alanı ortalama 7 m² iken, işçilerin barındığı yaşama alanlarında ortalama 1,3-2,5 m²' ye kadar düşmektedir. Bu durum karşısında 19.yüzyıl sonlarına doğru fabrikaların bulunduğu yerlerdeki çalışan ve işçiler için ucuz, ancak nispeten daha nitelikli konut yapımı başlamıştır. Sayı olarak çok olmasa da, daha önce hiç benzeri olmayan tasarım denemeleri gelecek açısından büyük önem taşımaktadır. Yaşama çevresinin bütünsel bir yaklaşımla ele alınarak tasarlanması ile ilgili bir yol çizilmiştir. "İşçi Köyleri" ve "Koloni" olarak adlandırılan yerleşimlerde sosyal ve hizmet yapıları öngörülerek farklı demografik özellikteki işçi ve hizmet sınıfı için; yurt-kışlalar, tek işçi ve ailesi olan işçiler için koridor tipi yurtlar ve bahçeli evler şeklinde farklı konut tipleri yapılmaya başlanmıştır (Şekil 4).

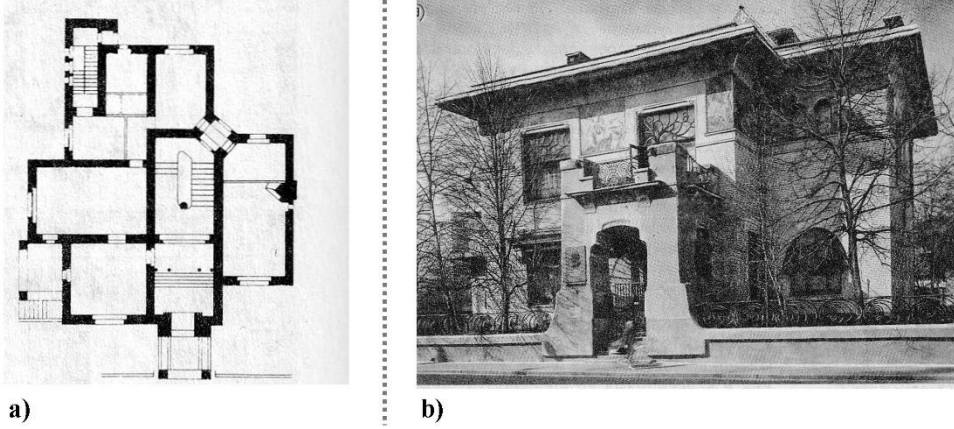
Rusya'da 19. yüzyıl sonu ve 20.yüzyılın ilk on yıllık döneminde tek konut tasarımında esaslı dönüşümler meydana gelmiştir. Avrupa'daki öncüleri ile tarz benzerlikleri taşımakla birlikte, 18.yüzyıl sonu neoklasik dönemden beri yerel mimari konfor, dekorasyon ve odaların yapı içindeki yerleşimi açısından ilk defa böylesine ele alınıp yeniden düşünülmüştür (Şekil 5).

Şekil 4. İşçi Konutu Blokları yerleşimi ve genel görünüşü örneği a) Yerleşim planında konut bloklarının yerleşimi ve kat planı b) İşçi Konutu yerleşiminden konut bloklarının genel görünümü (Slavina, 1994b, s 498)

20. yüzyıl başlarında bazı tek konut örneklerinde planlamada alçak tek kat yaygın mekân organizasyonu yerine, dışarıda çok geniş verandaları olan iki, iki-buçuk kat yükseklikte, bir çekirdek etrafında yerleştirilmiş mekânlardan oluşan daha kompakt Amerikan tipi planlamaya gidilmiştir. Ayrıca, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerle elektrik, özellikle betonarmenin yapı malzemesi olarak kullanılmaya başlaması, yapı teknolojisi ve planlamanın değişmesinde önemli rol oynamıştır (Brumfield, 1993, s.25).

Resim 5. Tek Konut örneği a) Kat planı ve b) Binanın girişten genel görünüşü (Osobnyak), 1900 (Slavina, 1994b, s.544).

1917-1991 Yılları Arası Tarihi Gelişim

Çar II. Nikolay'ın tahttan feragatini takip eden süreç Çarlık Rusya'sının sonu, aynı zamanda Rusya tarihinde yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Rus sivil savaşının başlangıcı ve aşamaları ile ilgili tarihçilerin ortaya koydukları farklı sonuçlara rağmen, bu savaşın kronolojik sınırları 1917 ilkbaharı ile 1922 Ekim'i arasındaki zaman dilimidir. Bu süreçte ülke 15 milyon vatandaşını yitirmiş 2,5 milyon Rus ise dünyanın farklı ülkelerine göç etmiştir (Zhuravlev, 1998). 1921'de yeni Rusya lideri Vladamir I. Lenin, kurulan düzenin radikal yaklaşımlarının düzene ve rejime zarar verdiğini fark edip, NEP (Yeni Ekonomi Programı) dile getirmiş ve kapitalizmle geçici uzlaşma niteliğindeki karma ekonomi etkisi ile 1920'li yılların sonlarında Sovyet ekonomisi savaş yılları öncesi düzeyi yakalamıştır. Ekonominin merkezi yapısından kısmen vazgeçildiği dönemde ülkenin federal denebilecek yapısı da onaylanmıştır (Curtis, 1996).

1924 yılında Sovyetler Birliği Lideri olan Stalin, Batıdaki endüstrileşme seviyesini yakalamak amacı ile 1928'de Birinci Beş Yıllık Planı yürürlüğe koyarak, planlı sosyalist ekonomik gelişmenin temelini de atmıştır (Zavalini, 1951, s.9). Bunu 1932'de İkinci Beş Yıllık Plan ve 1937 yılında Üçüncü Beş Yıllık Planlar izlemiştir. Birinci Beş Yıllık Plan'ın yürürlüğe girmesi ile birlikte devlet tüm endüstri işletmelerini kontrol altına almayı başarmış ve yoğun bir endüstrileşme programı başlatmıştır. Tarımda, devlet köylülerin arazilerini kollektif işletmelerde birleştirmiştir. Büyük sosyal değişimler 1930'lu yılların ortalarında da devam etmiştir. Bu topyekûn planlı çalışma sonucu 2. Dünya Savaşı öncesi Sovyetler Birliği güçlü endüstriyel ekonomi geliştirmeyi başarmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1941 yılında 2. Dünya Savaşına katılması ile binlerce fabrika, işçisi ile birlikte Orta Asya'ya taşınarak savaş malzemesi üretmeye başlamıştır. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı

sonunda milyonlarca insan, büyük maddi kayıplarla ve ortadan kaldırılan %25 oranındaki sermaye kaynakları ile savaş yıllarındaki durumunun çok altına düşmüştür. Yeniden inşaa yükünün büyük bölümünü Sovyet Halkı üstlenmiştir.

Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde etkileyici gelişmeler sağlanmış, tarım toplumundan, güçlü endüstri devletine dönüşmüştür (Curtis, 1996). 1953 yılında iktidara gelen Kruşçev (Khrushchev), Stalin'in yönetimini eleştirerek, 1956'da geçmişle bağlarını keskin bir şekilde koparmıştır. Tarım, endüstri, yönetim alanlarında merkezileşimi azaltacak reformlar yapılmıştır. Konut alanındaki en önemli gelişme ise sosyolojik araştırmalara verilen önemin artması ve aile ile ilgili yapılan araştırmalarda elde edilen bulguların endüstriyel tip konut üretiminde, daha konforlu konut tiplerinin tasarımında kullanılmasının sağlanması ve kesin olarak her aileye tek konut prensibinin benimsenmiş olmasıdır. Kruşçev döneminin 1964 yılında sona ermesi ile başlayan ortak liderler yönetimi içinde yer alan Brejnev zamanı içinde yönetim içindeki konumunu yükseltmiştir. 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik ve politik çöküş, konut alanında farklı bir ifade bulmuş ve "gelişmiş sosyalizm" in önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen "her aileye konforlu konut" sağlamayı amaçlayan, geliştirilmiş, seri, endüstriyel konut tasarımı ve üretimi gerçekleştirilmiştir.

1984 yılında Parti Genel Sekreterliğine getirilen Gorbaçov gelecekte gerçekleştirilecek reformlardan sınırlı bahsederek ağır sanayinin canlandırılması için "bilimsel ve teknolojik devrim" çağrısı yapmıştır. Gorbaçev döneminde iç politika Perestroyka, (Yeniden Yapılanma) Glasnost (Şeffaflık) ve Demokratizatsiya (Demokratikleşme) olarak üç ana kavram üzerine gelişmiş ve bu politika sonucu SSCB 1991'de parçalanmış ve üye ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde konut

1984 yılında Parti Genel Sekreterliğine getirilen Gorbaçov gelecekte gerçekleştirilecek reformlardan sınırlı bahsederek ağır sanayinin canlandırılması için "bilimsel ve teknolojik devrim" çağrısı yapmıştır. Gorbaçev döneminde iç politika Perestroyka, (Yeniden Yapılanma) Glasnost (Şeffaflık) ve Demokratizatsiya (Demokratikleşme) olarak üç ana kavram üzerine gelişmiş ve bu politika sonucu SSCB 1991'de parçalanmış ve üye ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

1917'de başlayıp 1991 yılında sona eren rejimin, kendi içinde meydana gelen gelişme ve değişimler, konut tasarımı ve yapımını da etkilemiştir. Devlet politikasının ayrılmaz parçası ve en önemli hedefi olan konut her şeye rağmen yetersiz kalmaktan kurtulamamıştır. Tüm arazi ve binalar devlete ait iken, kırsal alanda ailelerin 40 m²'ye kadar olan konut sahibi olma hakları olmuştur. Devletin sahibi olduğu evlerde oturanlar ömür boyu bu evlerin sahibi olma, sonraki nesillere bırakabilme ve hiçbir zaman tahliye edilme tehlikesi olmaksızın çok ucuza yaşamının rahatlığını sürmüştür. 1927'den 1991 yılına kadar son derece ucuz olan kira bedeli (0,132 Ruble/m²) değişmeden devam etmiştir. Mevcut binaların bakımı ve yeni binaların inşaatının ancak %3'lük bölümü konut sakinleri tarafından karşılanmıştır. Kamu işletmeleri, çalışanlarının

haklarına mahsuben konut harcamalarının büyük bölümünü karşılamıştır. Tablo 2'de Rusya'daki konut üretimi miktarlarının yıllara göre dağılımı görülmektedir.

Yıllar	Toplam (Milyon Km2)	Şehir Yerleşimleri (Milyon Km2)	Kırsal Yerleşimler (Milyon Km2)	Şehir Yerleşimleri Oran (%)
1919-1928	203.0	51.2	151.8	25.2
1929-1932	56.9	40.2	16.7	70.7
1933-1937	67.3	44.3	23.0	65.8
1938-1941	81.6	45.2	36.4	55.4
1941-1945	102.5	54.9	47.6	53.6
1946-1950	200.9	117.1	83.8	58.3
1951-1955	240.5	178.1	62.4	74.1
1956-1960	474.1	241.7	232.4	51.0
1961-1965	490.6	291.6	199.0	59.4
1966-1970	518.5	335.5	183.0	64.7
1971-1975	544.8	377.4	167.4	69.3
1976-1980	527.3	378.7	148.6	71.8
1981-1985	552.2	384.8	167.4	69.7
1986-1990	630.4	431.9	198.5	68.5
1956-1985	3107.5	2009.7	1097.8	64.7
1956-1990	3737.9	2441.6	1296.3	65.3

Tablo 2. Sovyetler Birliğinde Yapılan Konut Alanlarının Yıllara Göre Dağılımı (Toplam İnşaat alanı Milyon Km²) (Vishnevskii, 1998, s.90).

Zamana ve ülkedeki sosyo-ekonomik ve politik eşiklere bağlı olarak Sovyet dönemi mimarlığını; 1917-1930 yılları arası iç savaş ve sosyalist ekonomi temellerinin atıldığı Birinci Dönem, 1930-1941 yılları arası Halk İşletmelerinin yeniden yapılandırılmasının tamamlandığı İkinci Dönem, 1941-1950 Savaş dönemi ve savaş sonrası Halk İşletmelerinin ayağa kaldırılması Üçüncü Dönem ve 1950-1980 arası Gelişmiş Sosyalist Toplumu Dördüncü Dönem şeklinde dört dönem olarak ele alınmak mümkündür (Bylinkin ve Ryabushin, 1985, s.5). Bu dönemlerin içinde, Sovyetler Birliği konut mimarisinin gelişimi açısından belirleyici ve etkili olan alt dönemler vardır. Konut mimarisi gelişimi açısından önemli olan bu alt bölümler, Birinci Dünya Savaşından önce olduğu gibi Avrupa ile benzerlik göstermekle birlikte, özgün yönler taşımaktadır. Bunlar:

-1917-1920, özel mülkiyetin kaldırılması ile işçi/işçi ailelerinin mevcut konutlara yerleştirilmesi,

-1920-1928, Yeni Ekonomik Politika (NEP) dönemi ve komün konut tasarımı,

-1928-1930, Endüstriyel konut tasarımı yeni mekân organizasyonu,

-1930-1941 Aile kavramına dönüş, mufak, banyo, yaşama ve uyuma eylemlerini barındıran belirli yaşam konforu sağlamaya dönük konut tasarımı ve özel projelere göre yapılan konutlar,

-1941-1954, İkinci Dünya savaşı sırasında ve sonrası hızlı, geçici ve ucuz konut üretimine dönük az katlı tip konut üretimi,

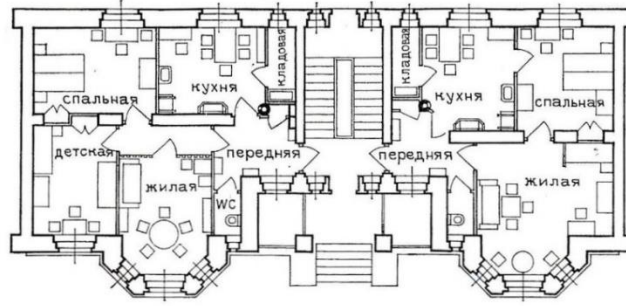
-1955-1970, Endüstriyel konut üretimine dönük ve yarışma sonucu belirlenen tip projeye dayalı, küçük alanlı, çok katlı konut tasarım ve üretimi,

-1970-1986, Yüksek nitelikli konfor düzeyi yüksek konut üretimidir.

Ülkenin ekonomik olanakları, yaşama alanlarını belirleyen standartlara, konuta yerleşim prensiplerine ve konutta yer alacak fonksiyonların belirlenmesine yansımıştır. Buna göre 1930'lu yılların ortalarına kadar normlara göre konutlara tek aile yerleştirilebildiği gibi, konut'un yetersiz olduğu durumlarda aynı konutu birden fazla ailenin paylaştığı "komünal" yerleşimler de oluşturulmuştur (Timohov, 1986). 2. Dünya Savaşı öncesi "komünal" yaşam şekli sınırlandırılarak her aileye bir konut prensibi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan konut açığı sonucu, normlar yeniden "komünal" yaşam şeklini öngörmüştür. 1950-1960'lı yılların sonunda endüstrileşmiş ekonomik konut yapım metodlarının uygulanmaya başlanması ile her aileye bir konut prensibi tamamen benimsenmiş ve sonraki çalışmalar bu prensip doğrultusunda gelişmiştir (Rubanenکو ve Kartashova. 1982).

I. Mimarlık Dönemi yıllarında konut (1917-1930)

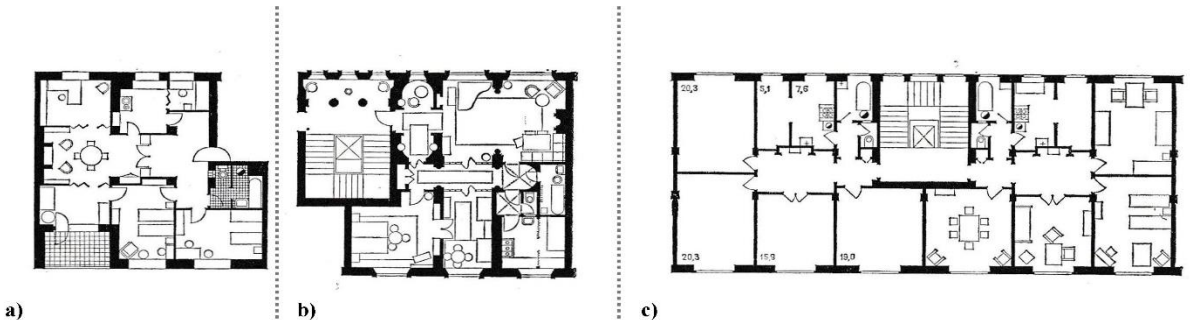
Bu dönemde (1920'li yılların ortalarında) yapılan konutların en önemli özelliği, kısıtlı imkânlarla gerçekleştirilen, minimum yaşam ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve konut açığını hızla ortadan kaldıracak konutlar olmasıdır. Sözkonusu konut yapıları, 3-5 katlı olup, banyosuz ve sıcak suyu olmayan benzer özelliklerde dairelerden oluşmaktadır. Ortalama konut alanı kişi başına 6,7 m²'ye düşmüştür (Şekil 6). Yine aynı dönemde, 1920'li yılların sonlarına doğru, konutların konfor şartlarının iyileştirilmesi yönündeki çalışmalara paralel, 2-3 odalı, banyolu, sıcak su, doğal gaz ve kanalizasyonu olan konut yapılmaya başlanmıştır. Binaların alt katlarına alışveriş, çocuk yuvası, kitaplık, eczane v.b. fonksiyonları içeren sosyal hizmet alanları yerleştirilmiştir. 1930'lu yıllar hızla artan ve kalitesi yükselen konut inşaatları ile karakteristiktir (Timohov, 1986).

Şekil 6: Banyosuz, minimum yaşama alanlı konut planı, 1- Bina giriş holü, 2- Daire giriş holü, 3- Tuvalet, 4-Mutfak, 5- Kiler, 6-Koridor, 7- Yaşama alanı, 8-Çocuk odası, 9- Ebeveyn Yatak Odası (Rubanenko & Kartashova. 1982, s.27).

II. Mimarlık Dönemi yılları (1930-1941)

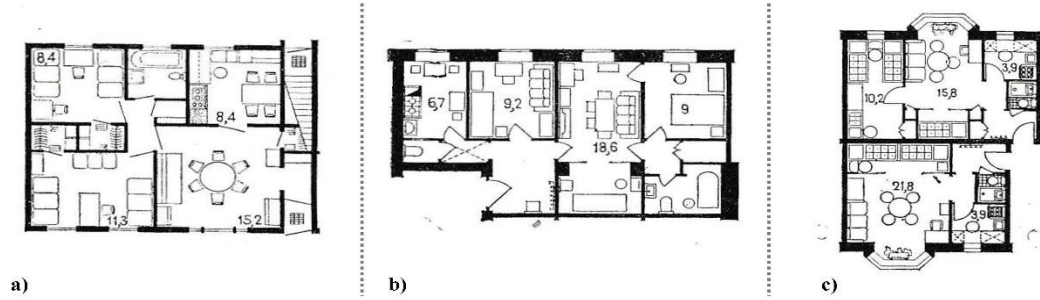
Dönemin karakteristik özelliği, aile kavramına yeniden dönüş ile birlikte mufak, banyo, yaşama ve uyuma eylemlerini barındıran belirli düzeyde yaşam konforu sağlamaya dönük konut tasarımı ile ilgili planlamalarda sağlanan başarı olmuştur. Yönetmeliklerde 15-20 m² üzerinde yaşama alanları ve yatak odalarının yanısıra misafir odası ve çalışma odası da yer almıştır. Yardımcı mahallerde ise giriş, mutfak, temizlik odası, depo, vestiyer ve ev işleri mahaller yer almıştır 1935 yılında çıkan yasa ile 10 yılda yenilemeler dâhil 15 milyon m² konut yapılması planlanmıştır. Bu dönemde 2, 3 ve 4 odalı toplam alanları çağdaş konut alanlarına yakın olan apartman dairelerinden oluşan altı ve daha fazla katlı konut blokları inşa edilmiştir (Şekil 7) (Timohov, 1986).

Şekil 7: 1933-1940 yıllarda tasarlanan çok fonksiyonlu ve odalı konutlar; a) Meslek sahibi kullanıcı için misafir ve çalışma odalı daire, b) Üç odalı daire, c) Dört odalı daire (Rubanenko ve Kartashova. 1982, s.29).

III. Mimarlık Dönemi (1941-1950)

III. Dönemin (1941-1950) ilk etabında savaşın izlerini ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Beş yıl içinde Moskova'da 25.000'den fazla konut elden geçirilerek bakımı yapılmıştır. İlk üç yılın sonunda tüm merkezi ısıtma, su ve kanalizasyon sistemleri onarılmıştır. 1950'li yılların başında; İkinci Etapta ise, 3, 5, 6, 8 hatta 10 kattan oluşan ve şehrin dışında yer alan konut yerleşimleri oluşturulmuştur. Bu dönem konutunun en belirgin özelliği artan konfor ile, bir konuta her zaman tek aile yerleştirilebilme olanağının olmaması çelişkisidir. Yerleşim şekline göre farklı konut tasarımlarının gerçekleştirilmesi bu çelişkiyi sadece yumuşatmış ancak ortadan kaldırmamıştır. Kişi başına düşen kullanım alanı oldukça düşmüştür. 1950'li yılların sonlarında hazır elemanlarla tip projelere göre gerçekleştirilen konut yapımına başlanmıştır (Şekil 8).

Şekil 8: Tek aile veya komünal yerleşime uygun ekonomik konut tipi a) Ginsburg, iki katlı blok, üç odalı daire, 1944, b)Gurov, Fromzel, Gerberg, üç odalı daire, 1946 c) Vesnin, Orlov, küçük alanlı daireler. (Rubanenko ve Kartashova. 1982, s.30)

IV. Mimarlık Dönem - Çağdaş dönem (1960-1986)

IV. Mimarlık Dönemi, konut yapımında çağdaş olarak nitelendirilen dönemdir. Tip konut projeleri ile yapılan Endüstriyel Toplu Konut üretimi çağdaş dönemin en önemli özelliği olmuştur. 1957 yılında çıkarılan yasa ile kısa zamanda, yeni, ekonomik "her aileye bir ev" prensibi benimsenmiştir. Yapılan yarışmalarla belirlenen yeni ekonomik konut tipleri 1, 2 ve 3 odalı modern banyo (150 cm genişlikte), tuvaletli, giriş, mutfak ve bitişiğinde ortak odadan oluşmaktadır (Şekil 9). Tüm bunlar ekonomik göstergeler doğrultusunda ve konut alanlarını ve değerlerini, komünal yerleşim ve değerlerine yaklaştıracak şekilde planlanmıştır. Daha sonraki etaplar tip projelerin düzeltilmesi ve konutun planlama kararlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalarla ilgilidir. Konut tip sayısı artmış, planlama kararları konut içinde yer alan yardımcı

alanların (mutfak, giriş-antre, ayrı tuvalet ve banyo) arttırılması ile, yerinde yapım dolap, ortak kullanım alanı, balkon ve teras ilavesi ile iyileştirilmiştir.

Şekil 9: Tek ailelerin yaşayacağı farklı oda sayısına göre tasarlanmış ekonomik konut plan örnekleri, a) İki odalı daire b) Yarışma Projesi 3.lük ödülü-Stüdyo daire c) Yarışma projesi 1.li ve 2.lik ödülü – Stüdyo ve iki odalı daire d) Kapalı yarışma projesi – küçük alanlı daire (Rubanenko ve Kartashova, 1982, s.31)

Sovyetler Birliği döneminde konut uygulamaları düşük ve standart dışı yaşama koşullarını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Dünya Bankası-Goskomstat 1993 verilerine göre 2. Dünya Savaşı sonrası ve 1970'li yılların sonuna doğru kişi başına düşen ortalama yaşama alanı iki kat artmış ve 1992 yılında 16,1m²/kişi olmuştur. Ancak tüm çaba ve büyük yatırımlara rağmen konut açığı çözümlenmemiştir. 1992 yılında toplam ailelerin %10'dan fazlası 11,0 m²/kişi yaşama alanı ile komünal dairelerde veya yatakhanelerde yaşamaktadır (Tablo 3). St. Petersburg'ta nüfusun %20'si, Moskova nüfusunun %17'si komünal dairelerde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu değer 1974 yılında Moskovalılar için %30 olup 1960'da ise Rusların %40'ı komünal konutlarda yaşamaktadır (Buckley ve Gurenko,1997).

Yaşanılan Yer	Rusya (%)	Şehir Yerleşimi(%)	Moskova (%)	St. Petersburg (%)
Kiralık veya Kiracıdan kiralanan konut	2.1	1.7	0.3	0.6
Yurt	3.0	3.9	0.9	0.0
Komünal Apartman Dairesi	6.6	7.3	17.0	20.3
Tek Aile Apartman Dairesi	58.9	69.1	81.8	78.8
Tek Aile Evi	23.0	14.0	0.0	0.3
Paylaşılan ev	5.9	3.7	0.0	0.0
Bilinmeyen	0.5	0.3	0.0	0.0

Tablo 3. 1992 yılı itibari ile Rusya'daki konut tahsis dağılımı (Yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir), (Buckley ve Gurenko,1997, s.21).

Çalışmada elde edilen bulgular, Sovyet Mimarlığı Dönemleri, Sovyet devletinin 1917 ile başlayıp, 1991 yılında, birliğin dağılması ile son bulan rejim süresindeki sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarına paralel bir oluşum ortaya koyarken, konut mimarisi gelişiminde, bu dönemlere paralel olarak ve kronolojik olarak dört ana dönemin içinde yer alan alt dönemlerde farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Konut mimarisindeki gelişmeler, ülkenin içinde bulunduğu duruma göre geliştirilen sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarla yakından ilişkili olduğu gözlenmiştir.

3. Sonuç

Endüstri Devrimi'ni Avrupa ülkelerine göre gecikmeli gerçekleştirmiş, dolayısı ile hızla büyüyen şehirler ve artan işçi sayısının ortaya çıkardığı konut sorunu ile 1. Dünya savaşına giren Çarlık Rusyası ve bunu takip eden devrim ile Sovyet Devleti kurulmuştur. Kuruluşunu takip eden yıllardaki iç savaş yıllarında yokluk nedeni ile daha deneysel konut proje çalışmaları yapılırken, Yeni Ekonomi Politikası Dönemi ile konut sorununa komünal konut tasarımı ile çözüm arayışlarını sürdürmüştür. Beş yıllık kalkınma planları ile dünyadaki Büyük ekonomik buhran (1929-1939) yıllarında Stalin Dönemi ile aile kavramına dönüş yapılmış ve belirli yaşam konforu sağlamaya dönük konut tasarımı ve yapımı gerçekleştirilmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan büyük tahribatla çıkan Sovyetler Birliği, takip eden yıllarda hızlı kalkınma planı kapsamında, hızlı, geçici ve ucuz konut üretimine dönük az katlı tip konut üretimi ile endüstriyel konut üretimine dönük tip projeye dayalı, küçük alanlı, çok katlı konut tasarım ve üretimi yapmıştır. Perestroyka öncesi konfor düzeyi yüksek nitelikli konut projeleri tasarım ve üretim çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu deneyimin de ortaya çıkarttığı, konutun insan yaşamı üzerinde kısa ve uzun vadeli sonuçları ve önemi tartışma kabul etmeyen bir gerçek olduğudur. Yaşam kalitesi sınırlarının belirlenmesinde, konutun yeri göz önünde bulundurulduğunda, ülke tarafından ortaya konan politikaların rolünün önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sağlıklı ve mutlu bir toplum yaratmanın temelindeki, tutarlı yapılı çevrenin olağanüstü potansiyeli, yönetimler tarafından anlaşılıp teşvik edilmesi ve bu tutarlı yapma çevrelerin oluşturulup sürdürülebilirliğinin sağlanması için devlet politikasının ayrılmaz parçası haline getirilmesi bulgular olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

BEREZINA E.L. (2013). The evolution of the housing problem in Russia and abroad. Chelyabinsk: Vestnik Chlyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta, No33 (324). *Filosofiya Sotsiologiya Kul'turologiya Vyp.30*, 112-117

BRUMFIELD, W.C., RUBLE B.A. (1994). Russian house in the modern age: design and social history. New York: Woodrow Wilson Centre Press and Cambridge University Press

BUCKLEY, R.M., GURENKO, E.N. (1997). Housing and income distribution in Russia: Zhivago's Legacy. Oxford: The World Bank Research Observer, vol.12, no 1 (February, 1997), pp. 19-32

BYLINKIN N.P, RYABUSHIN A.V. (1985). History of Soviet Architecture. Moscow: Stroyizdat

BYKOVSKAYA G.A., KISELYOV A.F. (2016). Eski çağlardan 21 yüzyıla kadar Rusya ve dünya. Moskova: Üniversite Ders Kitabı

CURTIS, G.E. (1998). Russia: a country study, Washington: Federal Research Division, Library of Congress

GOLDHORN, B. (2002). Capitalist Realism. Resource Architecture / XXI World Congress of Architecture, UIA. Berlin: Birkhauser

KISLITSIN, S.A., KUTYREV, N.P. (1998). Political-Legislative Systems and Regimes in the History of Russia. Russian Historical Politology-Course Lecturebirazdan (Rossiiskaya Istoricheskaya Politologiya-Kurs Lektsii) (ss.18-19). Rostov-na-Donu: Pheniks p.18-19

KURAT, A.N. (1993). Rusya Tarihi (ss.262-269). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

RUBANENKO B.R., KARTASHOVA K.,K. (1982). Housing Unit of the Future (Zhilaya yacheyka Budushchem). Moscow: Stroyizdat

Rusya Devlet İstatistik Servisi. (2022). VPN-2020'nin sonuçları. Cilt 1 Nüfus büyüklüğü ve dağılımı. Erişim tarihi: 20.01.2024,

https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom1_Chislennost_i_razmeshchenie_naseleniya

SLAVINA, T.A. (1994a). Architecture between the years 1830-1890, History of Russian Architecture (pp.260-515). Sankt Petersburg: Stroyizdat

SLAVINA, T.A. (1994b). Architecture at the end of 19th Beginning of 20th century, History of Russian Architecture (pp.516-560). Sankt Petersburg: Stroyizdat

SOKOLINA, A. (2002). Architecture and the State: Moscow Urban Concepts after Socialism. Anthropology of East Europe Review, 20 (2), 91–101. Retrieved from <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aeer/article/view/464>

TIMOHOV, G.F. (1986). Modernization of the Housing Buildings (Modernizatsia zhilyh zdanii) (pp 23-28). Moscow: Stoyizdat

TITS A.A. (1994). Architecture of the centralized Russian state (XVII c) History of Russian Architecture. Sankt Petersburg: Stroiizdat

Zeycan Önder, Ahsen Özsoy, "Rusya'da Değişen Konut Politikaları ve Konut Tasarımına Etkisi", **ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi**, 4 (1), Haziran 2024, ss. 46-63.

USHAKOV, Yu. S. (1994). Folk wooden architecture (XV-XVIII), History of Russian Architecture. Sankt Petersburg: Stroiizdat

VISHNEVSKII, A.G. (1998). Sicle and Ruble: Conservative modernisation in USSR (Serp i Rubl': Konservativhaya nodernizatsiya v SSSR). Moscow: OGI

ZAVALINI, T. (1951). How Strong is Russia. London: Affairs Book Club

ZHURAVLEV, V.V. (1998). Political History of Russia (Politicheskaya Istoria Rossii), Moscow: Yurist.